

Brexit raakt groei exporterend bedrijfsleven

Een Brexit blijft niet zonder gevolgen voor de Nederlandse economie en haar sectoren

- Volumegroei komt in een aantal Nederlandse sectoren onder druk te staan bij een Brexit
- Het consumentenvertrouwen in Nederland wordt op de proef gesteld...
- ...terwijl het exporterend bedrijfsleven te maken krijgt met vraaguitval vanuit het VK

Macrobeeld: groei uitvoer neemt af...

De Nederlandse economie lag tot en met 23 juni aardig op koers om van 2016 een goed jaar te maken. Voor heel 2016 gingen we uit van een gemiddelde groei van 1,7%, maar in het geval van een Brexit voorzien wij een groei van 1,5%. De groei zwakt in 2017 af naar 1,2%. Want de impact voor Nederland van een eventuele Brexit is groot, zelfs groter dan voor de rest van de eurozone. Dit komt doordat het VK¹ een belangrijker export-partner is voor Nederland. Het VK is goed voor ongeveer 2,3% van het Nederlandse BBP. De impact op de totale uitvoer (van zowel goederen als diensten) kan dus voor Nederland relatief groot zijn. En aangezien de Nederlandse uitvoer goed is voor bijna een derde van het BBP, onderstreept dit het belang van de uitvoer voor de economie.

...maar per saldo nog steeds groei in 2016

De Brexit brengt veel onrust en onzekerheid. En dat is een risico. De ontstane politieke onzekerheid kan uitstel en mogelijk afstel van investeringen tot gevolg hebben. Bovendien maakt het consumenten voorzichtiger en dat werkt negatief door in de bestedingen. En ook kan de groei in de bedrijfsactiviteiten afnemen. Een Brexit heeft dus de potentie om de Nederlandse economie te dwarsbomen. Voor de komende jaren denken wij dat de groei van de investeringen afneemt: van een sterke groei van 9,9% in 2015 naar slechts 1,5% in 2017. In een onzeker economisch landschap is de kans groot dat nieuwe of beoogde investeringen teruggeschaald of zelfs volledig worden uitgesteld. Per saldo gaan wij uit van economische groei in beide jaren, maar het tempo van de groei ligt op een breed front lager.

Effect Brexit op volumegroei per sector in Nederland

	2016	2017
Agrarisch	↓	↓
Industrie (excl. food)	↓	↓
Food	↓	↓
Bouw	neutraal	neutraal
Olie & Gas	neutraal	neutraal
Utilities	neutraal	neutraal
Groothandel	↓	↓
Detailhandel	neutraal	neutraal
Horeca	neutraal	neutraal
Transport & Logistiek	↓	↓
Telecom, Media & Technologie	neutraal	neutraal
Zakelijke dienstverlening	neutraal	↓

Bron: ABN AMRO Economisch Bureau

Kerncijfers Nederlandse economie

	2016	Δ ₂	2017	Δ
	%-mutaties	%-punt	%-mutaties	%-punt
BBP	1,5	-0,2	1,2	-0,7
- Particuliere consumptie	1,4	-0,1	1,9	-0,2
- Overheidsconsumptie	0,7	0,0	0,4	0,0
- Investerings	4,6	-0,3	1,5	-1,5
- Uitvoer	3,6	-0,2	3,4	-1,3
- Invoer	4,5	0,0	4,3	-1,1
Valuta:				
- EUR/USD (eindejaars)	1,10	-0,05	1,10	-0,05
- EUR/GBP (eindejaars)	0,92	+0,14	0,81	+0,07

Bron: CBS, TR Datastream, prognoses ABN AMRO Economisch Bureau

- 1) in dit rapport wordt met de afkorting 'VK' het Verenigd Koninkrijk bedoeld
- 2) %-punt verandering van prognoses mei versus bijstelling in juni

Agrifood

Frank Rijkers
020 – 628 64 37

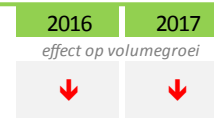
Zoals als te lezen was in onze [eerdere analyse](#) heeft de Brexit bovengemiddeld impact op het agrifood cluster. Deze impact uit zich in eerste instantie met name door de gevolgen van het zwakkere Britse pond. Door deze daling is het voor Britse importeurs van landbouw- en voedselproducten duurder geworden om vanuit de eurozone te importeren en daalt de koopkracht van de Britse consument. Gezien het belang van de uitvoer van bijna 8 miljard euro aan agrifoodproducten naar het VK treedt het wisselkoerseffect direct op. De handel in versproducten, zoals bloemen & planten, vlees en AGF ondervindt hiervan de meeste hinder. Voor bloemen & planten is het VK zelfs de tweede exportmarkt. Bloemen zijn een belangrijk product in de Britse cultuur, maar het is ook een luxeproduct waarop snel wordt bezuinigd als de koopkracht afneemt. Volgend op eerdere tegenvallers in de handel met Rusland, vanwege de daling van de Russische Roebel is dit een nieuwe domper die de sector moet verwerken. Ook handelaren in luxere voeding en dranken gaan door deze afname van de koopkracht de negatieve gevolgen van de Brexit merken. Primaire producenten zullen de gevolgen van de Brexit voornamelijk voelen door druk op de prijzen van veel producten. De volumes zullen

nagenoeg gelijk blijven. Deze worden meer bepaald door aanbodfactoren als extreme weersomstandigheden. De negatieve gevolgen van de Brexit op langere termijn zijn afhankelijk van de manier waarop het VK uit de EU zal stappen. Of het uittreden van het VK ook negatieve gevolgen gaat hebben voor de groei van het agrifoodcluster op de binnenlandse markt hangt ook af van het verdere verloop van het proces. Er kan onder Nederlandse consumenten meer onzekerheid en een verslechterd sentiment komen. Op dit moment is het te vroeg daar iets over te zeggen.

Industrie

Casper Burgering
020 – 383 26 93

Het VK is een belangrijke handelspartner voor de Nederlandse industrie. De Nederlandse exportwaarde van industriële goederen naar het VK heeft een aandeel van bijna 10% in het totaal. Ondanks dat een groot deel van deze export betrekking heeft op wederuitvoer (58% in 2015), blijft het VK een relevante handelspartner voor veel industriële ondernemers. Voor de industrie vormt vraaguitval vanuit het VK het grootste risico. De uitslag van het Brexit referendum had direct negatieve gevolgen voor het Britse pond. Het pond daalde aanzienlijk ten opzichte van de euro en de verwachting richting het einde van het jaar is dat het pond zwak zal blijven ten opzichte van de euro. Dat is

ongunstig voor de export van het Nederlands industrieel product, want Nederlandse industriële goederen worden voor afnemers in het VK duurder. Het aantal orders vanuit het VK zal vroeg of laat afnemen. Aan de andere kant kan de invoer vanuit het VK (zoals grondstoffen voor de chemie en metalen) een voordeel opleveren voor Nederlandse ondernemers die in het VK inkopen. De Brexit heeft daarnaast ook tot gevolg dat de onzekerheid toeneemt en dat kan een dempend effect hebben op de investeringen van Nederlandse bedrijven. Het betreft hier investeringen in het VK, maar ook de binnenlandse investeringen. Ook de periode waarin de onderhandelingen plaatsvinden over de exit voorwaarden creëert onzekerheid en maakt investeerders schuw. Nieuwe of beoogde investeringen nemen af of worden uitgesteld. Al met al zal de Brexit een negatief effect hebben op de volumegroei in de Nederlandse industrie. De export naar het VK is van groot belang en de vraaguitval als gevolg van de Brexit zal zich vertalen in een afname van de productie. Maar desastreus zal het effect niet zijn. Wel gaan wij uit van een afname van de productiegroei in zowel 2016 als 2017.

Bouw

Madeline Buijs
020 – 383 82 01

2016	2017
effect op volumegroei	
neutraal	neutraal

De bouwsector is sterk afhankelijk van de Nederlandse markt. In 2015 werd slechts voor EUR 2,7 miljard aan bouwdiensten geëxporteerd, waarvan EUR 251 miljoen naar het VK. De bouwproductie bedroeg in 2015 circa 58 miljard. In vergelijking met de bouwproductie wordt dus 0,4% aan goederen naar het VK geëxporteerd. Daardoor heeft de Brexit op de korte termijn weinig gevolgen voor de ontwikkelingen in de bouw en op de bouwproductie. Er zijn echter wel aanverwante sectoren van de bouw die de Brexit kunnen voelen. Bijvoorbeeld de grotere ingenieursbureaus, die veel internationaal actief zijn. Verder zijn bedrijven actief in de hout- en bouwmaterialenindustrie afhankelijk van de import en export van hun goederen. Circa 10% van hun goederen exporteren ze naar het VK. Dit zal bij bedrijven actief in ruwe hout- en bouwmaterialen voor een groot deel wederuitvoer zijn, omdat er in Nederland weinig hout en bouwmaterialen worden geproduceerd. Maar bedrijven die hout en bouwmaterialen bewerken en daarna exporteren worden harder geraakt. Bijvoorbeeld bedrijven actief in het produceren van bouwmaterialen van klei exporteren 18% van hun goederen naar het VK. Zij kunnen last krijgen van de mogelijke handelsbelemmeringen die zullen ontstaan.

Ook het zwakkere pond kan de vraag naar goederen vanuit het VK beperken. Op de langere termijn kunnen er wel gevolgen zijn voor de gehele bouwsector, maar die zijn op dit moment nog niet in te schatten. Wanneer de Nederlandse economie en dan met name de investeringen, consumentenbestedingen en het vertrouwen geraakt worden, zal dit effecten hebben voor de bouwsector. Dit geldt zowel voor de woningbouw, utiliteitsbouw als grond-, wegen- en waterbouw. Doordat de bouw een laat cyclische sector is, zal dit effect niet meteen zichtbaar zijn.

Olie & Gas

Hans van Cleef
020 – 343 46 79

2016	2017
effect op volumegroei	
neutraal	neutraal

Risicoaversie onder beleggers als gevolg van de Brexit kan leiden tot extra druk op grondstofprijzen, en daarmee ook op de olieprijs. Toch zal het effect op de mondiale vraag naar olie, en het aanbod van olie in eerste instantie beperkt zijn. Voor investeerders in de sector, met name voor projecten van olie en gas op de Noordzee, kan de Brexit daarentegen wel degelijk negatieve gevolgen hebben. Het investeringsklimaat in de sector staat al geruime tijd onder druk vanwege de lage olie- en gasprijzen. Bij projecten op de Noordzee geldt dit nog sterker als gevolg van de uitputting van olie- en gasproductie in deze regio. Daarnaast zorgen factoren als de verlaging van de

gasproductie in het Groningen gasveld (tot maximaal 24 miljard M³), en de langzame transitie richting meer en meer hernieuwbare energie in de energiemix – vooral voor de opwekking van elektriciteit – voor druk op investeringen en omzet- en volumegroei in de sector in Nederland. De toegenomen onzekerheid in het VK op gebied van politiek, economische groei en daarmee dus het investeringsklimaat kan de omzet- en volumegroei van de sector verder onder druk zetten. Dit geldt uiteraard voor de sector in het VK zelf, maar gezien de grote internationale betrokkenheid van de Nederlandse sector zal het effect ook hier gevoeld kunnen worden. Immers, veel grote bedrijven in de offshore olie- en gas sector zijn internationaal opererend en leveren diensten in de hele keten van offshore olie en gas. Voor Nederlandse bedrijven in de olie- en gas sector geldt dat een steeds belangrijker deel van de omzet in de sector wordt gerealiseerd buiten Nederland. Voor toeleveranciers, onderhouds- en servicebedrijven blijft de olie- en gas sector op de Noordzee echter een belangrijke afzetmarkt. Hierbij is ook een verschuiving te zien richting de serviceverlening richting projecten van offshore wind (zie ook Utilities).

Utilities

Hans van Cleef

020 – 343 46 79

2016	2017
effect op volumegroei	
neutraal	neutraal

Bij de aanleg van windparken op zee spelen Nederlandse bedrijven ook bij internationale projecten een grote rol. Bij de bouw, en bouwplannen voor de windparken op de Noordzee is de politieke steun van de betrokken landen cruciaal voor het investeringsklimaat. Als gevolg van de Brexit neemt de onzekerheid voor wat betreft de politieke steun toe, en daarmee zal men eerder geneigd zijn investeringsbeslissingen uit te stellen. Deze politieke onzekerheid kan zich uiten in afnemende bereidwilligheid in de bouwplannen van deze offshore windparken, maar bijvoorbeeld ook in de mate van ondersteuning door middel van subsidies (in Nederland bekend als de SDE+). Momenteel is het VK de grootste Europese markt op het gebied van wind op zee (ruim 5 GW), en de plannen impliceren een groei richting 24 GW. 'Dogger Bank' op de Noordzee is hierbij het grootste project (> 13 GW). Onlangs werd door diverse landen rondom de Noordzee de intentie uitgesproken om de samenwerking te vergroten bij de aanleg van dit soort windparken op zee. Aangezien Nederland ook plannen heeft om te zijner tijd een windpark te bouwen op de Doggersbank zou intensieve samenwerking kunnen leiden tot flinke kostenbesparingen. Door de Brexit is

de uitvoering van dit soort plannen, en de haalbaarheid van kostenreducties als gevolg van onstabiel beleid, onzekerder geworden. Deze plannen vallen echter buiten de bestaande doelstellingen voor wind op zee zoals beschreven in het Nationale Energieakkoord (4.450 MW in 2023). Voor de Nederlandse projecten is het draagvlak onverminderd groot. Voor afvalbedrijven is de ontwikkeling van de olieprijs belangrijk. Een lage olieprijs is ongunstig voor de toch al door overcapaciteit onder druk staande bedrijven in de recycling/afvalsector. Hoewel een directe impact van de Brexit op de olieprijs in eerste instantie beperkt zal blijven, kunnen er in een geval van bredere risicoaversie meer neerwaartse risico's voor de olieprijs zijn.

Retail

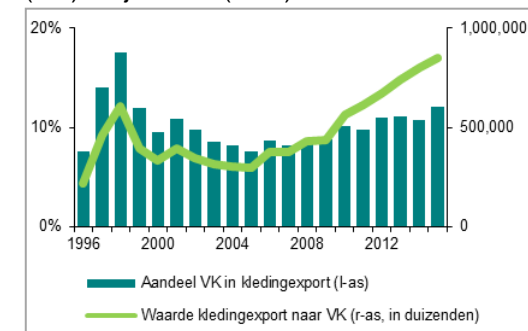
Sonny Duijn

020 – 343 65 35

2016	2017
effect op volumegroei	
neutraal	neutraal

Consumentenvertrouwen is voor de retail-sector erg belangrijk. Deze indicator bevindt zich nu op een bovengemiddeld niveau. De verwachtingen die een consument heeft over de ontwikkelingen in de economie zijn verbeterd. Mocht dit sentiment als gevolg van de Brexit in negatieve zin omslaan, dan kan dat invloed hebben op het koopgedrag en dus op de detailhandelsverkoop. Bij 'besmetting' wordt de retail-sector op verschillende manieren geraakt. De euro kan in dat geval verzwakken ten opzichte van de dollar en eind 2016 pariteit bereiken (1 EUR = 1 USD).

Inkopen in dollars worden dan weer wat duurder. Bijv. in de kledingsector wordt veel in dollars ingekocht, of in Aziatische valuta die gerelateerd zijn aan de dollar. Als besmetting uitblijft en het effect zich grotendeels beperkt tot de reële economie van het VK, dan zal de retail-sector relatief beperkt geraakt worden door het uittreden door het VK uit de EU. Een groot deel van de retail-sector is immers sterk binnenlands georiënteerd. De branche die de sterkste directe effecten kan ondervinden zijn de non-food groothandels. Neem kleding. De uitvoerwaarde van ons land naar het VK groeide in 2015 naar EUR 850 miljoen. Het aandeel in de totale kledingexport is 12% (zie grafiek), waar dit tien jaar geleden nog een kleine 9% was. Het aandeel van export naar het VK (in K1 2016) is bijv. ook substantieel voor schoenen (12%), medische instrumenten (10%), optische elementen (15%), speelgoed (9%) en juwelen (10%).

Groothandels in deze producten worden bovengemiddeld geraakt door een vertrek uit de EU, als dat tot gevolg heeft dat de handel met het VK als afzetmarkt significant belemmerd wordt.

Transport

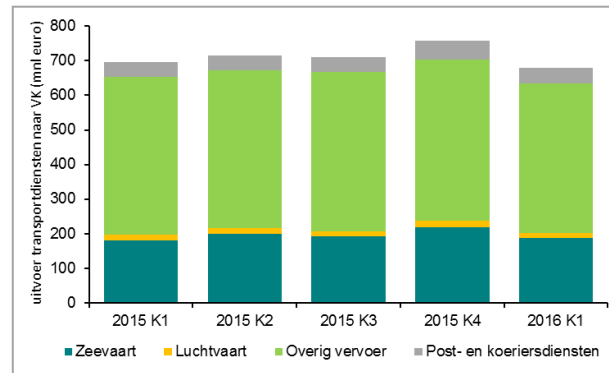
Nadia Menkveld

020 – 628 64 41

Het VK is voor de transportsector een belangrijk land. Vorig jaar werd er EUR 4,8 miljard aan vervoersdiensten geëxporteerd naar het VK. Dat is 15% van de totale uitvoer van diensten door de transportsector. De zee- en kustvaart heeft hierin een groot aandeel. Naar schatting vindt een derde van het totale kustvaartvervoer tussen het VK en Nederland plaats. Tankvaart heeft hierin het grootste aandeel. Een lagere economische groei of obstakels in de handel met het VK zal de kustvaart negatief beïnvloeden. Ook het wegvervoer zal negatief geraakt worden. In 2014 werden er 316,000 ritten door Nederlandse wegtransporteurs naar het VK gereden. Een groot deel van de vrachtauto's richting het VK bevat landbouwproducten en levensmiddelen. De agrifood sector zal de gevolgen van een Brexit voelen en daardoor zal de Brexit ook een impact hebben op het wegtransport. Op het moment dat een Brexit een 'besmetting' betekent en overslaat naar andere landen is het risico voor de transportsector groter. Want de transportsector is voor een belangrijk deel afhankelijk van de economische ontwikkelingen in de landen om ons heen. Van de goederen die vervoerd worden heeft 60% een internationale bestemming. Het grootste deel van de grensoverschrijdende modaliteiten heeft

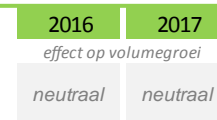
Duitsland als herkomst en bestemmings-land. Vooral voor de binnenvaartschipper en voor de spoorvervoerder zijn de internationale volumes belangrijk, voor het wegvervoer is het aandeel internationaal vervoer kleiner. Beperkt de Brexit zich tot het VK, dan zijn de gevolgen voor de meeste modaliteiten beperkt. Maar als het Brexit sentiment overwaait naar andere landen, zullen alle modaliteiten geraakt worden.

TMT

Sonny Duijn

020 – 434 65 35

De TMT-sector wordt in directe zin minder dan gemiddeld geraakt door een Brexit, in de Nederlandse economie. De uitvoer van IT en 'computerservice' naar het VK bepaalt 1,7% van de toegevoegde waarde binnen de bedrijfstak (TiVA-OECD/WTO). Dat is minder dan gemiddeld. Daarbij moet wel gezegd dat de laatst beschikbare cijfers over deze verdeling gedateerd zijn. De export van bijvoorbeeld

software is vermoedelijk in de tussentijd flink gegroeid. De groeipotentie in het VK wordt bij een Brexit in ieder geval afgeremd. Een Brexit heeft – meer of mindere mate – dus wel degelijk invloed. De sector heeft immers een sterk internationale profilering. Niet voor niets is de techindustrie tegen een Brexit. Mogelijk wordt het ook moeilijker om Brits IT-personeel aan te trekken/te behouden, voor bedrijven die dat op dit moment doen. Een aantal bedrijven trekt internationaal personeel vanwege het tekort aan hoogopgeleid IT-personeel. Daarnaast is het effect van een Brexit op de TMT-sector onder meer afhankelijk van de mate waarin 'besmetting' plaatsvindt. TMT is immers een conjunctuurgevoelige sector. Als het ondernemersvertrouwen in Europa door deze beslissing daalt en bedrijven voorzichter zijn met investeringen, raakt dit bijvoorbeeld de IT-branche en de media-branche. Door een Brexit blijven rentestanden vermoedelijk een langere tijd laag. Dit vormt een aanhoudende voedingsbodem voor overnames en fusies in de IT-branche. De verwachte aanhoudende lage rente kan bovendien gunstig uitpakken voor kapitaalintensieve bedrijven, waaronder bijvoorbeeld telecombedrijven die zelf infrastructuur beheren. Een Brexit raakt daarnaast de export naar het VK. Binnen sector zijn er uiteraard bedrijven die exporteren, of zelfs activiteiten in het VK ontplooiën. Die bedrijven kunnen hinder van een Brexit ondervinden, vanwege mogelijke terughoudendheid in die afzetmarkt.

Zakelijke diensten

Kasper Buiting

020 – 343 76 84

2016	2017
effect op volumegroei	
neutraal	↓

De uitvoer naar het VK draagt voor 4% bij aan de toegevoegde waarde van de zakelijke dienstverlening. Daarmee is deze sector meer dan gemiddeld afhankelijk van het VK. De export komt voor een deel uit diensten die rechtstreeks aan het VK geleverd worden en voor een deel uit ondersteunende diensten aan de exporterende sectoren. De sector zal dus de directe gevolgen van de Brexit merken door een afnemende vraag naar haar diensten. Indirect zal de zakelijke dienstverlening ook effecten ondervinden doordat de deelbranches van deze sector sterk verbonden zijn met de economische groei in Nederland. Directe en indirecte negatieve gevolgen zorgen ervoor dat de sector dit en vooral volgend jaar minder sterk zal groeien dan eerder verwacht. Door een daling van de export naar het VK en een beperkte daling van het Nederlands BBP met 0,1% zal de groei van de sector in 2016 licht negatief beïnvloed worden, maar blijven de effecten beperkt. Wij voorspellen dat de sector nog steeds sterk zal groeien dit jaar. Voor 2017 zijn de effecten groter. De negatieve effecten voor de handel blijven, maar het is met name de lagere groei van Nederland die van invloed zal zijn op de

sector. Daarom stellen wij de sterke groeiprognoses voor zakelijke dienstverlening iets naar beneden bij. Branches die veel (ondersteunende) diensten bieden richting het VK zullen sterker geraakt worden dan gemiddeld (adviesdiensten bijvoorbeeld). Juridische dienstverlening kan juist profijt halen uit extra vraag naar juridisch advies, maar tegelijk negatieve effecten ondervinden van de verminderde vraag naar begeleidende juridische diensten bij export. Voor de incassobranche, beveiligingsbedrijven en schoonmaakbedrijven verwachten wij relatief weinig effect.

Economisch Bureau Nederland

Contactpersoon Sectoren Algemeen:

Jacques van de Wal, Hoofd Economisch Bureau Nederland

Tel. +31 20 628 04 99

jacques.van.de.wal@nl.abnamro.com

RISK → **ABN AMRO Economisch Bureau: 3 afdelingen**

	Ontwikkelde economieën <i>Nick Kounis</i>	8 economen
	Opkomende economieën <i>Marijke Zewuster</i>	3 economen
	Nederlandse economie en grondstoffenonderzoek <i>Jacques van de Wal</i>	10 economen:

Wietze Reehoorn
CRO

Han de Jong
Chief Economist

<p> Nico Klene Nederland 020 - 525 42 04</p> <p> Philip Bokeloh Nederland & Publieke sector 020 - 353 25 57</p> <p> Nadia Menkveld Transport & Logistiek 020 - 525 54 41</p> <p> Madeline Buijs Bouw & Vastgoed 020 - 353 52 01</p> <p> Theo de Kort Autoretail & support 020 - 525 04 59</p>	<p> Casper Burgering Industrie & Industriële Metalen 020 - 353 25 93</p> <p> Frank Rijkers Agrarisch, Food & agrarische grondstoffen 020 - 525 54 37</p> <p> Hans van Cleef Olie & Gas, utiliteiten 020 - 343 45 79</p> <p> Sonny Duijn Retail & TMT 020 - 343 55 35</p> <p> Kasper Buiting Zakelijke dienstverlening 020 - 525 21 35</p>
--	--

Disclaimer

De in deze publicatie neergelegde opvattingen zijn gebaseerd op door ABN AMRO betrouwbaar geachte gegevens en informatie, die op zorgvuldige wijze in onze analyses en prognoses zijn verwerkt. Noch ABN AMRO, noch functionarissen van de bank kunnen aansprakelijk worden gesteld voor in deze publicatie eventueel aanwezige onjuistheden. De weergegeven opvattingen en prognoses houden niet meer in dan onze eigen visie en kunnen zonder nadere aankondiging worden gewijzigd.

Teksten zijn afgesloten op 1 juli 2016.

© **ABN AMRO, juli 2016**

Deze publicatie is alleen bedoeld voor eigen gebruik. Het gebruik van tekstdelen en/of cijfers is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Verveelvoudiging en/of openbaarmaking van deze publicatie is niet toegestaan, behalve indien hiervoor schriftelijk toestemming is gekregen van ABN AMRO.